

Afspraak is afspraak!?

Morele counseling bij een levensbedreigend dilemma

De case study in dit artikel laat stap voor stap zien hoe morele counseling toegepast kan worden in de praktijk van geestelijke verzorging. De reflectie op de werkwijze geeft inhoudelijke verdieping van en inzicht in de gebruikte methodiek. Een waardevol kijkje in de keuken!

**Monique van Hoof, Hanneke Muthert,
Sjaak Körver en Martin Walton**

BINNEN HET KADER van het Case Study Project (Walton & Körver, 2017), dat onderzoek doet naar goede geestelijke verzorging, presenteert de onderzoeksgroep GGZ1 de nu volgende casus als een voorbeeld van morele counseling binnen het werkveld van de Geestelijke Gezondheidszorg. In deze casus wordt de begeleiding door een geestelijk verzorger beschreven van een vijftienjarig meisje, Esther,² dat worstelt met de afspraak die ze heeft gemaakt met een vriendin, dat wanneer de een zelfdoding zou plegen, de ander binnen een jaar zou volgen. Nu het moment nadert dat er al weer een jaar om is

nadat haar vriendin zichzelf daadwerkelijk heeft gedood, ervaart Esther grote druk om haar afspraak na te komen. De behandelaar geeft aan niet te weten hoe ze deze afspraak kan doorbreken en vermoedt als oorzaak een vorm van autisme. Cognitieve interventies om cliënte op andere gedachten te brengen slagen vooralsnog niet en het jaar is bijna om. De geestelijk verzorger kiest voor morele counseling.³ Wanneer cliënten onder moeilijke omstandigheden een belangrijke morele keuze moeten maken waarmee ze ook in de nabije toekomst vrede kunnen hebben, is dat een passende insteek. Daarnaast is de geestelijk verzorger hierin goed geschoold.

De begeleiding bestond uit vier gesprekken. In de eerste twee gesprekken vond morele counseling plaats. Het derde gesprek betrof rituele begeleiding gericht op rouw en het bekrachtigen van de weg die cliënte heeft gekozen. Het laatste gesprek was afrondend en gericht op de toekomst. De beschrijving hier concentreert zich met het oog op het thema van morele counseling op de eerste twee gesprekken. Daarbinnen onderscheidt de onderzoeksgemeenschap negen interventies die cruciaal bijdragen. De behandelaar is bij beide gesprekken aanwezig.

Eerste gesprek

Esther en de geestelijk verzorger ontmoeten

elkaar in de kamer van de behandelaar. Na een korte kennismaking vermeldt de geestelijk verzorger dat ze via de behandelaar weet dat Esther met iets moeilijks worstelt, maar dat ze het verhaal graag rechtstreeks van haar hoort. Esther staart naar de grond en wiebelt ongemakkelijk met haar benen. Dan zegt ze heel zachtjes: 'Afspraak is afspraak. Ik vind het heel belangrijk dat ik mijn afspraken nakom.' Ze gaat niet op de inhoud van de afspraak in. De geestelijk verzorger merkt op dat ze het erg waardeert wanneer mensen zich aan afspraken houden. Hiermee vangt ze de aandacht van Esther, die verbaasd opkijkt. Ook de behandelaar richt zich op. De geestelijk verzorger vult aan dat het leven een heel stuk makkelijker en aangener is als mensen hun afspraken nakomen. 'Als we dat niet deden, was het ook niet mogelijk geweest om nu vandaag deze ontmoeting te hebben. Maar soms moeten afspraken heroverwogen worden omdat je ze op alle manieren niet kunt of wilt nakomen.' De geestelijk verzorger gaat bewust niet direct in op het problematische van Esthers afspraak en haar vasthoudendheid daarin. *(Interventie 1: ruimte scheppen voor de menselijke waarde van afspraken maken alsook voor de worsteling die dat met zich mee kan brengen).*

De geestelijk verzorger nodigt Esther vervolgens uit iets meer te vertellen over haar afspraak. Esther vertelt opnieuw op zachte toon, dat ze met haar beste vriendin de afspraak maakte dat wanneer de een zelfmoord zou plegen, de ander dat ook zou doen. De geestelijk verzorger reageert met de woorden dat het wel een heel belangrijke vriendschap moet zijn als je samen afspreekt je leven op het spel te zetten. Esther begint te huilen en zegt dat ze haar vriendin mist. De geestelijk verzorger nodigt haar uit te vertellen over haar vriendschap. *(Interventie 2: de uitnodiging tot vertellen over deze vriendschap brengt een ander perspectief op de relatie tussen beide meisjes dan die van een problematische afspraak.)* Esther vertelt dat ze haar ongeveer twee jaar geleden heeft ontmoet in een zorginstelling en dat het gelijk

klikte. Ze hadden veel plezier. Die ervaring was nieuw voor Esther. Voor die tijd had ze nog nooit vriendschappen gehad, ze werd veel gepest op school en ze voelde zich er niet bij horen; eenzaam was ze. Wat ze bij elkaar vonden, wilden ze niet meer kwijt. Nu vraagt de geestelijk verzorger wat Esther precies bewoog om deze afspraak te maken. Esther vertelt dat zij ervan uitging dat wanneer ze die afspraak zouden maken, het hen tegen zelfmoord zou beschermen juist omdat het leven van de ander op het spel stond. De geestelijk verzorger: 'je eigen leven mag dan soms het gevoel geven dat het niets waard is, maar het leven van je vriendin, daar wil je voor vechten!' Esther kijkt de geestelijk verzorger recht aan en zegt duidelijk: 'ja, zo is het.' 'En,' vervolgt de geestelijk verzorger, 'de afspraak was voor jou niet een afspraak om samen de dood in te willen, maar een afspraak om samen het leven aan te kunnen.' *(Interventie 3: de geestelijk verzorger markeert Esthers invulling van de afspraak als in vriendschap 'het leven samen aankunnen').*

Ruimte scheppen om de afspraak op waarde en betekenis te onderzoeken

Esther begint opnieuw te wiebelen, zegt dat ze liever stopt. Ze wil terug naar de afdeling. De geestelijk verzorger zegt nog dat ze ziet dat haar laatste opmerking Esther raakt. Dat Esther haar vriendin erg zal missen. Dat dat rouwen is. *(Interventie 4: door het verlies te erkennen, kan Esther zelf gaandeweg haar verdriet en verlies (h)erkennen.)* Esther huilt zachtjes. Ze kijkt de geestelijk verzorger aan en zegt dat ze graag naar de afdeling wil gaan. Deze stemt in; het is genoeg voor vandaag. Esthers grens respecteren is belangrijk voor de veiligheid van het contact. De behandelaar brengt Esther terug naar de afdeling. Bij terugkomst toont de behandelaar zich tevreden over de diep-

gang van het gesprek. Ze ziet nieuw perspectief en ze heeft het gevoel dat Esther dat ook zou kunnen hebben.

Tweede gesprek

Het tweede gesprek vindt een week later plaats; drie dagen voor het een jaar geleden is dat de vriendin van Esther uit het leven stapte. Bij binnenkomst duikt Esther in elkaar in een stoel, haar hoofd hangt op haar borst. Ze praat nog zachter dan de eerste keer. De geestelijk verzorger vraagt of ze iets kan vertellen van wat er in haar omgaat. Ze haalt haar schouders op en blijft stil. Na enige tijd merkt de geestelijk verzorger op dat het een moeilijke week voor haar zal zijn met alle herinneringen aan de gebeurtenissen van een jaar terug. Esther knikt bijna onmerkbaar. Daarop besluit de geestelijk verzorger het gesprek te structureren. Eerst vat ze kort het eerste gesprek samen. Ze schrijft op het whiteboard: 'Afspraak is afspraak. Als de een zelfmoord pleegt, doet de ander dat ook.' Esther kijkt op. Daaronder zet de geestelijk verzorger wat deze afspraak voor Esther betekent: 'De afspraak is gemaakt om jullie te beschermen om zelfmoord te plegen.' Ze vraagt bij Esther na of het klopt zoals het er staat. Esther knikt. Wat de afspraak voor haar vriendin precies betekende, weet Esther niet. Wel heeft haar vriendin steeds gezegd, dat wanneer ze op zichzelf zou wonen dat ze dan zelfmoord zou plegen. Vlak voordat ze dat inderdaad deed, had ze eigen woonruimte gekregen. De laatste keer dat ze elkaar zagen, op de dag voor de zelfmoord, zei Esther tegen haar: 'Laat me niet zingen!' Ook dat was onderdeel van de afspraak. Als het dan toch zou gebeuren, dan zou Esther op de uitvaart van haar vriendin een lied zingen (iets wat ze helemaal niet kon en vreselijk vals zou klinken). De geestelijk verzorger hertaalt Esthers 'Laat me niet zingen' als noodkreet: 'Laat me niet in de steek, ik wil hier blijven, ik vind het leven de moeite waard.' (*Interventie 5: door de uitspraak: 'Laat me niet zingen!' te parafraseren op existentieel niveau, wordt Esther erkend in haar diepste nood.*) Esther knikt

zichtbaar, maar haar woorden zijn onverstaaanbaar.

Hierop vraagt de geestelijk verzorger waarom Esther het leven de moeite waard vindt. Ook dat schrijft ze op. Esther geeft aan dat ze hoop heeft op een beter leven. Bovendien wil ze haar familie en vrienden die ze inmiddels heeft, niet de pijn aandoen die ze zelf voelt bij de dood van haar vriendin. De geestelijk verzorger benoemt dit als liefde voor en van de omgeving. Ook vraagt ze waarom Esther dood zou willen. Esther geeft aan dat ze geen nut en reden ziet waarom ze zou moeten leven. En ze zou dood willen vanwege de afspraak met haar vriendin. (*Interventie 6: het waardenonderzoek naar de afspraak en naar het leven dat al dan niet de moeite waard is wordt, geïnspireerd door de morele counseling methode van De Groot (2008), overzichtelijk naast elkaar gezet.*) Aansluitend vraagt de geestelijk verzorger aan Esther welke keuze ze nu maakt als ze dit alles naast elkaar ziet. Esther zegt dat ze dan zou willen kiezen voor het leven en ze huilt. Na een stilte zegt de geestelijk verzorger dat Esther het heel moeilijk heeft gehad in haar verleden en dat de vriendschap met haar vriendin voor haar een verademing moet zijn geweest. Dat met die vriendschap haar hoop op een betere toekomst is gegroeid. (*Interventie 7: Hier wordt een verbinding gemaakt tussen het verleden en de toekomst door de manier waarop vriendschap voor Esther van waarde is.*) Esther wil terug naar de afdeling. Ze nemen afscheid en Esther loopt met haar behandelaar terug. De geestelijk verzorger belooft later op de dag foto's van het whiteboard naar de afdeling te brengen. (*Interventie 8: Met de foto's krijgt Esther tastbaar haar weging in handen zoals samen besproken. Dit versterkt dat zij zich gezien en gehoord weet in haar keuze.*)

's Middags op de afdeling is de sfeer gespannen. De medewerkers doen kortaf en lijken gestoord te worden in hun werk. De geestelijk verzorger gaat even rustig zitten met Esther. Ze lijkt meer ontspannen dan die ochtend en is blij met de foto's. Ze spreken

af dat de geestelijk verzorger op de dag dat het een jaar geleden is naar Esther toe zal komen. Dat vindt ze fijn. Tenslotte spreekt de geestelijk verzorger nog met de behandelaar onder meer over de sfeer. De behandelaar vertelt dat het team een moeilijke tijd achter de rug heeft. Recentelijk was er nog een suïcide. Een verlangen tot beheersing maakt dat het team met Esther harde afspraken wil maken om haar (en henzelf) voor nog een suïcide te behoeden. De geestelijk verzorger bepleit dat Esther in aansluiting op hun gesprekken naast bescherming (met eventuele 'harde' en inperkende maatregelen als niet naar buiten mogen en kamercontrole) vooral geholpen is met steun en vertrouwen – met *holding*, het mee-ervaren van de emoties van de ander zonder deze te interpreteren of te willen veranderen. De behandelaar neemt dat mee in de teambespreking. (*Interventie 9: Het*

verbinden van kernwaarden binnen de gesprekken met de geestelijk verzorger – waaronder veiligheid en vertrouwen op Esthers eigen oordeel en kracht – met de dagelijkse werkelijkheid op de afdeling waar bescherming centraal staat.)

Reflectie

De geestelijk verzorger zoekt bij Esther de ruimte op om de afspraak die deze cliënte heeft gemaakt, op waarde en betekenis te onderzoeken. Ze put daarvoor uit het gedachtegoed van Witvliet (2003). Witvliet onderzoekt in zijn boek *Het geheim van het lege midden* de betekenis van het bijbels beeldverbod. De zin en betekenis van dit gebod is volgens Witvliet gelegen in zijn beschermende functie. Zo beschermt het beeldverbod het begripsmatige denken tegen steeds weer optredende fixaties om op deze manier ruimte te scheppen voor ontvankelijkheid. De filosofische hermeneutiek van Ga-

damer die het verstaan van de ander als menselijke basisactiviteit beschouwt, sluit hierbij aan (2015). Gesprekken die ‘verstaan’ vooropzetten, richten zich op het uit elkaar halen van vertrouwde interpretatiekaders. Hierdoor worden overgeleverde betekenissen expliciet gemaakt en opnieuw geïnterpreteerd door alle gesprekspartners. ‘Lege ruimte’ draagt zo bij aan het scheppen van nieuwe betekenissen en leidt tot nieuw perspectief. Bij Esther zet het perspectief van vriendschap ‘de afspraak’ in een ander licht. De methodiek van de morele counseling vraagt om een voortdurend afstemmen op wat zich aandient in de begeleiding.

‘Lege ruimte’ draagt bij aan het scheppen van nieuwe betekenissen en nieuw perspectief

In het tweede gesprek wordt het waardenonderzoek (morele counseling) toegespitst en concreet uitgeschreven op het whiteboard. Deze gestructureerde werkwijze schept orde in de verschillende waarden die voor het dilemma van belang zijn. Dat maakt alle bijbehorende gedachten en emoties beter te overzien. Doordat alles wordt opgeschreven, worden gedachten en emoties ook even buiten het zelf geplaatst. Ook dit op afstand beschouwen van de eigen waarden ondersteunt het ontstaan van een nieuw perspectief op het dilemma. Doordat ten slotte ook verschillende perspectieven (dat van Esther en dat van haar vriendin) worden meegewogen, ontstaat ruimte om de afspraak die ze ooit samen maakten te herzien, zonder het gevoel te hebben haar vriendin in de steek te laten.

Monique van Hoof is geestelijk verzorger van GGZ Oost Brabant

Hanneke Muthert is universitair docent religiepsychologie en geestelijke verzorging aan de Rijksuniversiteit Groningen en voorzitter van groep GGZ in het Case Studies Project
Sjaak Körver is universitair hoofddocent aan de Universiteit van Tilburg
Martin Walton is bijzonder hoogleraar aan de Protestantse Theologische Universiteit.

Literatuur

- Gadamer, H.-G. (2015). *Waarheid en methode. Inleiding in de filosofische hermeneutiek*. Nijmegen: Vantilt.
- Groot, J. de (2008). Morele counseling voor de patiënt als pendant voor moreel beraad. *Tijdschrift voor Gezondheidszorg en Ethiek*, 18(4), 107-111.
- Walton, M. & Körver, J. (2017). Dutch Case Studies Project in Chaplaincy Care: A Description and Theoretical Explanation of the Format and Procedures. *Health and Social Care Chaplaincy* 5(2), 257-280.
- Witvliet, Th. (2003). *Het geheim van het lege midden*. Zoetermeer: Meinema.

Noten

1. Met dank aan de huidige onderzoeksgemeenschap Case Studies GGZ: Marie-José Bolhuis (GGZ NHN), Marianne Heimel (GGZ Rivierduinen), Ruud Jellema (GGZ WNB), Berthilde van Loosdrecht (Dimence), Arnoud van der Mheen (GGZ Drenthe), Irene Plaatsman van der Wal (GGZ Lentis), Thea Sprangers (GGZ Breeburg) en Jacqueline Weeda-Hageman (GGZ Rivierduinen).
2. Esther is een pseudoniem. Gegevens zijn zoveel mogelijk geanonimiseerd. De cliënte heeft een instemmingsverklaring ondertekend, waarin zij toestemming geeft voor het gebruik van de casus in onderzoek en publicaties.
3. De door de geestelijk verzorger gebruikte methodiek is geïnspireerd door de morele counseling zoals ontwikkeld door De Groot (2008). Vanwege de setting in de GGZ, waar het niet altijd mogelijk is een uitgebreid waardenonderzoek te doen, heeft de geestelijk verzorger de methodiek aangepast zoals beschreven. Centraal staat het waardenonderzoek ten aanzien van het dilemma dat de cliënt ervaart, waarbij verschillende perspectieven (cliënt en belangrijke anderen) worden onderzocht. Doordat het besprokene wordt opgeschreven, kan de cliënt het teruglezen en eventueel ook overleggen met belangrijke anderen. Zo kan de cliënt tot een weloverwogen keuze komen.